

घटनात्मक आयोग

classmate

Date _____

Page _____

केंद्रीय निवडणूक आयोग

भारतीय राज्यघटनेतील भाग 15 व कलम 324 ते 329 मध्ये तरतुद केलेली असून इंग्लंडच्या घनीवर या आयोगाचा स्वीकार करण्यात आला आहे. 1909 च्या मोर्ले-मिरो कायद्यामध्ये या आयोगाचे मूळ स्थापने. कें. नि. आ. हा संपूर्ण भारतासाठी असून संसद, राज्य विधीमंडळ, राष्ट्रपती, उपराष्ट्रपती यांच्या निवडणुकांबाबत मार्गदर्शन, नियंत्रण व समुपदेशन करणे व देशात एकंदरीत निवडणूक प्रक्रिया राबवण्याची जबाबदारी असते.

- * स्थापना - 25 Jan, 1950
- * कार्यालय - दिल्ली
- * अध्यक्ष - सुकुमार सेन
- * सध्याचे अध्यक्ष - राजीव कुमार
- * उपाध्यक्ष - बी. एस. रमादेवी (एकमेव महिला)
- * कार्यक्षेत्र - केंद्र व राज्य (संपूर्ण IND)
- * 25 Jan, 1950 ते 15 Oct, 1989 → एक सदस्यीय आयोग
- * 16 Oct, 1989 ते July 2023 पर्यंत → त्रिसदस्यीय आयोग
- * नेमणूक - राष्ट्रपती (PM च्या सल्ल्याने)
- * राजीनामा - राष्ट्रपती
- * कार्यकाल - घटनेत निश्चित नाही. सर्वसाधारण 6 वर्ष व वय वर्ष 65 पर्यंत.
- * वडतर्फे → अध्यक्ष = महाभियोग सल्ल्याद्वारे
- * नि. आ. = मुख्य निवडणूक आयोगाच्या सल्ल्यानुसार
- * वेतन व भत्ते → 2,50,000/- (सर्वोच्च न्यायालयाच्या न्यायाधीशाएवढे)
- * कलम व तरतुदी →
- * 324 → भारतातील सर्व प्रकारच्या निवडणुकांचे संचलन, संकलन व समुपदेशन करण्यासाठी एका निवडणूक आयोगाची स्थापना करण्यात आली.

- 324-3 → केंद्रिय निवडणूक आयोगामध्ये अनेक सदस्य असल्यास त्यातील एक सदस्य अध्यक्ष म्हणून काम करेल.
- 324-4 → केंद्रिय व राज्य नि. आ. ने मागणी केल्यास राष्ट्रपती व्हांसम प्रादेशिक अतिरिक्त नि. आयुक्तांची नेमणूक करतील.
- 324-5 → राष्ट्रपती प्रादेशिक निवडणूक आयुक्तांच्या सेवाशर्ती व वेतन-सल्ले ठरवतील.
- 324-6 → राष्ट्रपती व राज्यपाल के. नि. आ. व श. नि. आयोगाने मागणी केल्यास इतर कर्मचारी पुरवतील.
- 325 → धर्म, जात, लिंग, वंश, स्त्री-पुरुष असा भेदभाव करून कोणालाही मतदानापासून वंचित ठेवता येणार नाही. (वंचित व्हांसम) पुरावा देऊन - हा संविधान
- 326 → भारताने लोकसभा व विधानसभेच्या निवडणुका प्रौढ मतदान पद्धतीद्वारे घेतल्या जातील.
- 327 → संसद स्वतःच्या सभागृहाचे (लो. + श.) च्या निवडणुकांचे नियम तयार करेल.
- 328 → राज्य विधीमंडळ स्वतःच्या सभागृहाचे निवडणुकांचे नियम तयार करेल.
- 329 → भारतानील निवडणूक प्रक्रियेमध्ये हस्तक्षेप करण्यास न्यायालय यास निर्बंध/बंदी असेल.

* कार्ये →

1) निवडणुकांपूर्वीचे कार्ये →

- 1) मतदान याद्या तयार करणे
- 2) नवीन मतदारांची नव नोंदणी करणे
- 3) मतदारांमध्ये जनजागृती करणे
- 4) निवडणुकांचे वेळापत्रक जाहिर करणे
- 5) वेळापत्रकानुसार निवडणुका घेणे
- 6) आचारसंहिता लाबू करणे
- 7) उमेदवारांचे deposit व खर्च मर्यादा ठरवून देणे
- 8) उमेदवारांना प्रचार व प्रसारण परवानगी देणे
- 9) राष्ट्रीय व प्रादेशिक पक्षांना मान्यता देणे
- 10) निवडणुकांचा निकाल जाहिर करणे
- 11) निकालाची एक प्रत राष्ट्रपतीकडे सादर करणे
- 12) एखाद्या मतदार संघात गोंधळ साब्यास तिथली निवडणूक रद्द करून पोट निवडणूक घेणे
- 13) अदिच्छादुताची नियुक्ती करणे
- 14) मतदान प्रक्रियेत नवीन तंत्रज्ञान व न-यंत्राचा वापर करणे

* भारतातील राष्ट्रीय पक्ष:

पक्ष	स्थापना	संस्थापक अध्यक्ष	संस्थाचे अध्यक्ष	चिन्ह
1) राष्ट्रीय काँग्रेस	28 Dec, 1855	ए. ओ. ह्यूम	मल्लिकार्जुन खर्गे	हाताचा पंजा
2) भारतीय कम्युनिस्ट पक्ष (मार्क्सवादी)	8 Dec, 1964	ज्योती बसू	प्रकाश खरत	हातोडा, विद्युत चंदाव्या
3) भारतीय जनता पक्ष (जनता दल)	6 April, 1980	अटल बिहारी वाजपेयी	जे. पी. नड्डा	कमळ
	(1952)	श्रीधर प्रसाद मुखर्जी		

3) बहुजन समाज पक्ष	Dec 8 April, 1984/ 14 April, 1984	काशीराम	मायावती	हत्ती
4) नॅशनल पिपल्स पक्ष	प्रादेशिक 6 Jun 2013 19 Jun, 2019 राष्ट्रीय	पी.ए. संगमा	कॉन्ग्रेस संगमा	पुस्तक
5) आम आदमी पक्ष	प्रा. 2 Oct 2012 रा. Dec 2022	अरविंद केजरीवाल		साइ

राज्य निवडणूक आयोग

- भाग - 9 / 9 अ
- कलम → 243 K → पंचायत राज भाग - 9
243 ZA → स्थानिक स्वसंयोजक संस्था - 9A
- स्थापना → 26 April, 1993
- मुख्यालय → मुंबई
- सदस्यता सूची → 1) आकाश ठोसर
2) रिकू राजगुरू
- कार्यक्षेत्र → संपूर्ण MH

अध्यक्ष
1) डी. एन. चौधरी
वाय. एल. राजवडे
श्री. नंदलाल
निला सत्यनारायण
जगेश्वर सहारिया
शु. पी. एम. मदान

कालावधी:

1994-1999

1999-2004

2004-2009

2009-2014

2014-2019

2019 - आजपर्यंत

* रचना → त्रिसदस्यीय (परिचित परित)

- पत्रता → 10 वर्ष प्रशासकीय सेवेतील अनुभव

- नेमणूक → राज्यपाल (मुख्यमंत्र्यांच्या सल्ल्याने)

- शजीनसा → राज्यपाल

- बडतर्फ → राष्ट्रपती (अध्यक्ष = संसदेच्या महासभेसमोर सल्ल्याद्वारे)
(सदस्य = अध्यक्षांच्या सल्ल्यावरून)

- कार्यकाल → घटनेत निश्चित नाही
सर्वसाधारण 6 वर्षे व वय वर्षे 62 पर्यंत

- वेतन व भत्ते → उच्च न्यायालयाच्या न्यायाधीशाप्रमाणे
- राज्यपाल ठरवतात

- 2,25,000/-

- कार्ये -

- 1) MH पंचायत राज व रक्षा स्व. सं. निवडणुका घेणे
- 2) कें. नि. आ. मार्गदर्शनाखाली लोकसभा, राज्यसभा, विधानसभा, विधानपरिषदेच्या निवडणुका घेणे
- 3) 18 वर्ष पूर्ण झालेल्या स्त्री व पुरुषांना मतदान ओळखपत्राचे वाटप करणे
- 4) मतदानाबाबत जनजागृती करणे
- 5) प्रादेशिक पक्षांना मान्यता देणे